

DE VITA PATRIS: UN MOTIV BIOGRAFIC EUROPEAN PÂNĂ LA DIMITRIE ȘI ANTIOH CANTEMIR

Ștefan Lemny

Traducerile succesive din latină în română ale scrierii *Vita Constantini Cantemyri* – de Nicolae Iorga, în 1924, de Radu Albala, în 1960, de Dan Slușanschi și Ilieș Câmpeanu, în 1996, și recent de Ioana Costa –nu au contribuit doar la cunoașterea ei de către numeroși cititori. Ele au relansat și analiza ei, cum au dovedit-o comentariile apărute cu această ocazie. Este cazul introducerii semnată de Andrei Pippidi la ediția din 1996 încheiată cu unele concluzii importante: „cea dintâi biografie din spațiul cultural românesc”, ce dovedea în același timp, preciza tot el, „capacitatea unei sincronizări prompte cu mișcarea intelectuală europeană”¹.

Dacă locul schițat aici textului respectiv în cultura română este incontestabil, locul său în peisajul scrierilor biografice europene merită unele nuanțări. Este ceea ce ne propunem acum, evitând însă o incursiune în evoluția genului ca atare încă din Antichitate și de-a lungul lumii medievale și moderne până la începutul secolului al XVIII-lea, când Dimitrie Cantemir și-a elaborat lucrarea. În această evoluție pot fi căutate și unele dintre modelele ce-au influențat-o, cum a arătat, de exemplu, Claudia Tărnăuceanu, în studiul consacrat biografiilor antice: *Viețile paralele* de Plutarh și *De vita et moribus Iulii Agricola* de Tacitus².

În cuprinsul acestei întinse literaturi biografice, dorim să insistăm doar asupra cazului aparte pe care îl ilustrează *Vita Constantini Cantemyrii*, o biografie al cărei autor este chiar fiul eroului evocat. Inceputurile acestui motiv se situează în contextul aceleiași tradiții biografice antice cum se vede dintr-un fragment al scrierii lui Lucius Annaeus Seneca (Seneca cel Tânăr) despre viața tatălui său, *De vita patris*, text decoperit și publicat în secolul al XIX-lea, prea târziu deci pentru a influența scrierile similare elaborate între timp, inclusiv lucrarea lui Dimitrie Cantemir.

Identificarea acestor scrieri nu este însă o operațiune simplă: ea n-a constituit, din câte se pare, subiectul unor analize speciale, dovedindu-se greu de reperat din ansamblul celorlalte biografii cu ajutorul criteriilor obișnuite de explorare a cataloagelor marilor biblioteci – la Biblioteca Națională a Franței există de

¹ Andrei Pippidi, *Studiu introductiv*, în Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii ...*, ed. critică, Dan Slușanschi, Ilieș Câmpeanu, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 57.

² Claudia Tărnăuceanu, *Influența biografiilor antice asupra biografiei cantemiriene Vita Constantini Cantemyrii*, în „Analele științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, în serie nouă. *Literatură*, LII–LIII, 2006–2007, p. 44–50.

exemplu un fond de 105 840 titluri (după o analiză din 31 decembrie 2016) – sau a bibliografiilor consacrate literaturii biografice³.

Exemplele relevate sunt rarissime. Printre primele se află însă unul dintre cele mai celebre: *Istoria vieții și descoperirilor lui Cristofor Columb*, scrisă în spaniolă de fiul său cel mai mic, Fernand Columb⁴, publicată în italiană, în 1571, după moartea autorului. Ea reprezintă unul dintre primele exemple de *vita patris*, și ce viață!, dar și un model al genului prin rigoarea analizei. Ca scriitură literară, lucrarea a suscitat uneori aprecieri negative – ne referim la Eugène Muller, editorul francez – dar autorul ei, savant distins prin competențele sale cartografice ca autor de hărți maritime și cosmograf al lui Carol Quintul, a avut cel puțin meritul unui remarcabil spirit critic. Motivul principal al demersului său nu este de altfel absența unei biografii a tatălui său, ci erorile pe care le-a putut constata la autorii acestui gen de lucrări. „Citind scrierile lor – spunea el –, și verificându-le cu arhivele tatălui meu, care sunt în posesia mea, am constat că ei, când exagerau, când diminuau importanța anumitor fapte, și, mai mult decât atât, lăseau în umbră pe acelea care meritau să fie puse în lumină”⁵. Un detaliu pare deosebit de sugestiv: refuzul său de a ceda unei veritabile mode a timpului ce consta în a stabili cu orice preț origini cât mai ilustre ale familiei din motivul că ele ar contribui la „gloria oamenilor mari”: „Am fost sfătuit cu deosebire să-l descind din acest Colon despre care vorbește Tacitus care l-a adus ca prizonier la Roma pe regele Mitridate”, dar, preciza el, „n-am urmat părerile lor. Mi s-a părut preferabil să recunosc că Domnul l-a ales pe Amiral, tatăl meu, ca un fel de apostol destinat lucrurilor mărețe pe care le-a realizat, făcând celebru numele strămoșilor în loc de a primi cea mai mică poleială, și strălucind doar prin propria sa lumină (p. 7–8)”⁶.

Dorința de a scrie viața tatălui nu este motivată doar de un destin excepțional ca acela al descoperitorului Lumii noi. Biografia acestuia, realizată de fiul său, încă

³ Donald A. Stauffer, *English biography before 1700*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1930; Id., *The Art of biography in eighteenth century England*, 2 vol., Princeton, Princeton University Press, 1941; Allan Pritchard, *English biography in the seventeenth century: a critical survey*, Toronto, University of Toronto Press, 2005; *Eighteenth-century British literary biographers*, ed. by Steven Serafin, Detroit; Washington (D.C.); London: Gale Research, 1994.

⁴ Consultată după ediția franceză, accesibilă în biblioteca virtuală Gallica a Bibliotecii Naționale a Franței: Fernand Colomb, *Histoire de la vie et des découvertes de Christophe Colomb*, trad. sur le texte primitif et annotée par Eugène Muller, Paris, M. Dreyfous, 1879. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75141g>

⁵ „En lisant leurs écrits, et en les contrôlant par les papiers de mon père, qui sont entre mes mains, j’ai vu que tantôt ils exagéraient et tantôt amoindrissaient l’importance de certains faits, et plus souvent encore laissaient dans l’ombre ce qui eût mérité d’être mis en lumière”, *ibidem*.

⁶ „On m’engageai notamment à la faire descendre de ce Colon dont parle Tacite qui amena captif à Rome le roi Mithridate”, „mais je n’ai pas suivi leurs sentiments. Il m’a semblé bien descendre de ce Colon dont parle Tacite qui amena captif à Rome le roi Mithridate”, „mais je n’ai pas suivi leurs sentiments. Il m’a semblé bien préférable d’admettre que Dieu fit élection de l’Amiral, mon père, comme d’une sorte d’apôtre prédestiné aux grandes choses qu’il accomplit, rendant glorieux le nom de ses ancêtres au lieu d’en recevoir le moindre lustre, et n’ayant brillé que de son propre éclat”, *ibidem*, p. 7–8.

nu văzuse lumina tiparului când, la mijlocul secolului al XVI-lea, într-un burg din Elveția francofonă, un pastor protestant scria în latină viața tatălui său, *Vita Wolfgangi Musculi*, animat, după propria-i mărturisire, de „dragostea [...] și dorința de a-i exprima recunoștința”⁷. Într-adevăr, Wolfgang Musculus și-a impresionat fiul prin capacitatea de a depăși o condiție socială extrem de modestă – aceea de dogar –, devenind în cele din urmă pastor și, mai mult decât atâta, autor de scrieri teologice care l-au făcut cunoscut în lumea umaniștilor.

Un caz totuși nu prea izolat în lumea protestantă. Ne gândim la exemplul lui Platter de care s-a ocupat Emmanuel Le Roy Ladurie, familie de medici și cărturari umaniști, la origine țărani sau chiar vagabonzi⁸!

Biografia paternală cunoaște alte exemple în secolul al XVII-lea. În Franța e cazul *Memoriilor prea nobilului și prea ilustrului Gaspard de Saulx, senior de Tavannes*, scrise de fiul său, Jean de Saulx⁹ și a biografiei lui Gaspard de Montquin, realizată de fiul său, François de Montquin, un nume întâlnit grație lui Jean-Jacques Rousseau care a locuit puțin timp în castelul familiei¹⁰. În ambele cazuri e vorba de biografii nobiliare cu ilustre origini care cunosc însă apogeul renumelui lor în timpul vieții descrise chiar de fiii principalilor protagoniști. Gaspar de Saulx aparținea din start unei nobile familii burgunde, implicată ocazional în unele evenimente istorice, dar el a realizat un pas mai departe, remarcându-se prin faptele sale de armă în perioada războaielor religioase din Franța secolului al XVI-lea – îndeosebi în bătăliile de la Jarnac și Moncontour contra hughenotilor, în 1569: susținător al partidei catolice împotriva protestanților, el a obținut demnități importante în guvernarea unor provincii franceze, și, în cele din urmă rangul de mareșal, ceea ce a marcat momentul culminant al ascensiunii sale și a familiei sale în ierarhia puterii. Un rang pe care fiul său, viconte Jean de Saulx l-a râvnit cu toată ardoarea, pe care era chiar pe punctul de a-l și redobândi la rându-i, din nefericire pentru el, fără succes. Tatăl reprezintă în aceste condiții un model demn de a servi descendenților săi, principalul motiv care l-a îndemnat să-i evoce faptele vieții: „scriu din datorie pentru tatăl nostru, ca exemplu și lecție pentru voi, rudele mele, și nu pentru glorie [...]”. Doresc ca aceste povestiri să nu fie văzute decât pentru a servi de busolă în urmarea drumului ce vă este destinat, și pentru a evita nefericirile pe care le-am întâlnit,

⁷ „Je me rendis d’autant plus facilement à leur requête que l’amour respectueux que je portais à mon père et le désir de lui témoigner ma reconnaissance m’y avaient déjà poussé, pour ne pas dire obligé”, cf. Reinhard Bodenmann, *Wolfgang Musculus, 1497–1563 : destin d’un autodidacte lorrain au siècle des Réformes : étude basée sur la biographie établie par son fils, la correspondance personnelle et de nombreux autres documents d’époque*, Genève, Droz, 2000, p. 115.

⁸ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le siècle des Platter*, vol. I–III, Fayard, 1995–2006.

⁹ Jean de Saulx, *Mémoires de très noble et très illustre Gaspard de Saulx, seigneur de Tavannes*, ed. Michaud, Joseph-François Michaud, Jean-Joseph-François, Paris, Ed. du commentaire analytique du Code civil, 1838. Citat după ediția on line : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k363794>

¹⁰ François de Montquin, *Gaspard de Montquin, gentilhomme dauphinois au XVIIe siècle, sa biographie inédite*, publié dans le *Bulletin d’histoire ecclésiastique des diocèses de Valence, Gap, Grenoble et Viviers*, publié par l’abbé Perrin, Valence, impr. de J. Céas et fils, 1891.

căutând onoarea ce se cuvine aceluia de ilustră origine [...]”¹¹. Este ideea pe care o regăsim și la François de Montquin, decis să relateze viața tatălui „pentru a [...] servi ca model urmașilor [săi]”¹².

Simplă, lineară, fără interes deosebit, biografia acestuia din urmă a fost condamnată să rămână în manuscris până la editarea ei în secolul al XIX-lea. Cu totul alta este importanța biografiei lăsată de Jean de Saulx, publicată pentru prima oară în puține exemplare pentru uzul unui cerc restrâns de interesați, îndeosebi din rândul familiei. Faptul nu decurge din dimensiunile ei: circa 350 de pagini. Cu atât mai puțin din calitățile scriiturii: om de arme, ca și tatăl său, autorul nu este un virtuoz al stilului, îngreuiat considerabil și de digresiunile sale filosofice de o extremă banalitate. În schimb, voluminoasa lucrare ilustrează o biografie sui-generis prin maniera sa de a concentra firul narațiunii, nu asupra personajului principal, ci asupra istoriei mai generale în care se înscriu faptele sale. Rezultatul este astfel mai curând o istorie a Franței, urmând cronologia regiilor succesive de la Francisc I la Ludovic al XIII-lea, o istorie pe al cărui fundal se înscrie saga familiei și biografia părintelui al cărui rol se accentuează pe măsura accesiei sale la înalte responsabilități. De notat aici și incursiunile autorului în istoria mai largă europeană, din care nu lipsesc principatele române pe care el le-a traversat într-un moment al luptei lor antiotomane; de semnalat, de asemenea, critica sa la adresa cruciaților burgunzi care au participat la bătălia de la Nicopole și, în contrast, admirația pentru bravura lui Iancu de Hunedoara, Jean de Hunyade, cum spune el și cum este cunoscut în istoriografia franceză, în legătură cu bătălia de la Varna.

Alte exemple cu referire tot la secolul al XVII-lea provin din literatura engleză privind viețile a două figuri ale lumii religioase: William Bedell (1571–1642), episcop de Kilmore, prezent în timpul ostilităților dintre catolici și protestanți care au culminat cu revolta irlandeză din 1641 și traducător al *Bibliei* în limba irlandeză¹³ și preotul scoțian Robert Blair (1593–1666)¹⁴, un personaj aventuros, cu un rol activ în apărarea Bisericii Presbiteriene.

Exemple rarissime așadar, cu atât mai mult cu cât pentru a rămâne cât mai aproape de genul biografic, în sensul propriu al cuvântului, nu includem aici alte scrieri ce poartă amprenta relației tată–fiu: elogiile funebre redactate de fii, cu aluzii

¹¹ „J’écris par devoir de notre père, pour exemple et préceptes à vous, mes parents, non pas gloire ; je me connais trop. Je désire que ces fantaisies ne soient vues que pour vous servir de boussole à suivre le chemin qui vous a été tracé, et éviter plusieurs malheurs qui me sont advenus, en cherchant l’honneur qui se doit suivre par ceux d’extraction illustre, sans offense de Dieu, ni de sa patrie”, cf. Jean de Saulx, *op. cit.*, p. 19.

¹² „Pour me servir de modèle et à mes descendants, non seulement dans mes affaires domestiques et temporelles, mais aussi dans celle de mon salut”, cf. François de Montquin, *op. cit.*, p. 6.

¹³ *Two biographies of William Bedell, bishop of Kilmore, with a selection of his letters and an unpublished treatise*, ed. E. S. Shuckburgh, Cambridge, University Press, 1902.

¹⁴ *The Life of Mr Robert Blair, ... containing his autobiography, from 1593 to 1636, with supplement to his life, and continuation of the history of the times to 1680 by his son-in-law, Mr. William Row, ...* Ed. Thomas M’Crie, Edinburgh, for the Wodrow Society, 1848.

inevitabile la personalitatea și viața tatălui defunct¹⁵ sau jurnalele de familie, precum memoriile negustorului din Reims, Jean Maillefer, continuate de fiul său până în 1716, anul în care se pare că redacta și Dimitrie Cantemir viața tatălui său¹⁶.

Dacă ne-am oprit asupra biografiilor amintite, este pentru că o privire generală asupra lor poate fi utilă pentru distingerea câtorva laitmotive, proprii tematicii lor.

Consanguinitatea tată–fiu, respectiv între subiectul biografiei și autorul ei conferă temei originilor familiale o pondere particulară, marcată uneori de obsesii mitologizante, cu atât mai mult în cazul familiilor nobiliare. Jean de Saulx se lăsa, de exemplu, sedus de ideea că strămoșii săi erau „primii creștini din Burgundia care au adus credința în Franța”¹⁷. Dimitrie Cantemir rezistă tentației atunci când scrie viața tatălui său, evitând ideea atât de extravagantă a descendenței din Tamerlan, pe care o lansa în același timp în *Istoriile creșterilor și descreșterilor Imperiului Otoman*. Se mândrește doar cu ideea că „cel dintâi dintre Cantemyrii din Crimeea au trecut la stindardul lui Hristos în vremea principelui Stephanus, supranumit cel Mare, în anul lumii 6951”¹⁸.

Principalul apanaj al biografiilor scrise de fii este însă posibilitatea lor de a înfățișa îndeaproape existența eroilor, furnizând adesea documente de interes excepțional și propriile amintiri despre detaliile vieții lor de zi cu zi. Dar, revers al medaliei, legătura afectivă între tată și fiu contribuie de asemenea la extrema subiectivare a evocării, făcând ca eroii să apară în lumina exemplarității absolute, altfel spus a riscului hagiografic. „Nici în Antichitate, nici în timpurile moderne – scria fiul lui Cristofor Columb despre tatăl său – nu s-ar putea cita un altul care să fi realizat o operă asemănătoare”. Portretul pe care Jean de Saulx îl schița tatălui său, mareșalul, apare ca acela al unui om „drept și cumpătat”, „stimat”, pe scurt, după propriile-i cuvinte, al unui „om perfect”, încât autorul era totuși conștient că portretul respectiv, datorat condeiului unui fiu iubitor „ar risca să pară prea flator acelora care nu-l cunosc”¹⁹.

¹⁵ Philippe Gourreau, *Discours funèbre fait en l'honneur de M. Gourreau, ... par son fils, religieux de Saint-Victor*, Paris, P. Targa, 1635.

¹⁶ Henri Jadart, *Mémoires de Jean Maillefer, marchand bourgeois de Reims (1611–1684), continués par son fils jusqu'en 1716, publiés sur le manuscrit original de la Bibliothèque de Reims, avec une introduction, des notes et la généalogie de la famille*, Paris, A. Picard, 1890.

¹⁷ „[Les] premiers chrétiens de la Bourgogne qui portèrent la foy à la France”, cf. Jean de Saulx, *op. cit.*, p. 50.

¹⁸ Dimitrie Cantemir, *Despre numele Moldovei: în vechime și azi; Istoria moldo-vlachică; Viața lui Constantin Cantemir* [etc.], ediție Florentina Nicolae; traducere din limba latină Ioana Costa, Academia Română, București, 2017, p. 795.

¹⁹ „Suspect de flatterie ce portrait, qui part de la main d'un fils qu'il aimait tendrement et qui répondait de son côté extrêmement à son amitié, paraissait peut-être suspect de flatterie à ceux qui ne le connaissent pas”, cf. Jean de Saulx, *op. cit.*, p. 8.

Dimitrie Cantemir nu face excepție în utilizarea de superlative pentru a-și evoca tatăl, îndeosebi atunci când e vorba de eroismul său în lupte : „foarte vrednic și faimos prin multe fapte de război”, „foarte vestit în Polonia, după nume și faimă” pentru „fapte strălucite și de vitejie, nenumărate”²⁰; „‘behadir’, strașnic viteaz, cum greu se poate găsi unul la turci. Este de plâns că un asemenea om este giaur și nu misliman”²¹. În fine, el apare de asemenea, în descrierea fiului său ca un „judecător drept al lucrurilor și al treburilor”²², „mereu vrednic de laudă, că a fost iertător față de cei ce îi greșiseră”²³, pe scurt, un exemplu de virtute, așa cum s-a văzut „la oricare dintre bărbații de seamă”²⁴: „dacă se cuvine să fie căutate virtuți la un om înclinat spre virtute și pot fi găsite, de bună seamă toate se găseau la acest principe”²⁵.

Mai mult decât biografiile obișnuite, biografiile *de vita patris* se întâlnesc, printre altele, în maniera lor detaliată de a evoca sfârșitul eroilor lor, insistând asupra momentului agoniei, al ultimelor cuvinte sau chiar asupra ceremoniei funebre, sfârșit a cărui derulare în acord cu normele confesionale e menit să constituie o recunoștere a unei existențe exemplare. Constantin Cantemir fiind singurul dintre personajele biografiate a cărui moarte îl surprinde în exercițiul celor mai înalte răspunderi în cârmuirea țării, fiul conferă acestui episod o încărcătură solemnă cu totul deosebită, făcând apel la fantezie în reproducerea discursului pe care l-ar fi ținut tatăl său înaintea principalilor boieri.

Comparația scrierii lui Dimitrie Cantemir cu realizările asemănătoare, din punct de vedere tematic, oferă mai ales posibilitatea de a aprecia originalitatea acesteia. Condiția intelectuală a autorului este din capul locului o garanție. Dacă biografiile amintite reprezintă unicele încercări literare ale fiilor ce au dorit să-și omagieze părinții, lucrarea domnului cărturar poartă marca unui condei bine încercat, experiența sa literară, filosofică și istoriografică asigurând o bază esențială pentru reușita întreprinderii sale. Din acest punct de vedere, lucrarea prezintă calități indiscutabile în raport cu scrierile similare și nu mai puțin cu biografiile apărute până atunci în literatura europeană (ceea ce ar necesita însă un alt studiu comparativ). La confluența memorialisticii și a reconstrucției istorice, ea ilustrează cu succes subtilitățile artei românești: farmecul povestirii, vivacitatea dialogului etc., calități ce relevă oarecum de interesul în sine al operei care au constituit de altfel subiectul unor analize literare și istoriografice²⁶.

În schimb, lectura lucrării lui Dimitrie Cantemir în paralel cu exemplele similare amintite permite și o altă analiză decât aceea a interesului în sine al operei. În biografiile menționate, figura paternă apare copleșitoare prin realizările sale de neegalat de către progenitorii săi. Cert, în multe privințe, bătrânul Constantin

²⁰ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 795, 797, 801.

²¹ *Ibidem*, p. 911.

²² *Ibidem*, p. 817.

²³ *Ibidem*, p. 899.

²⁴ *Ibidem*, p. 833.

²⁵ *Ibidem*, p. 897.

²⁶ Cf. Bogdan Crețu, „Dosarul de receptare critică”, în Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 1687–1735.

Cantemir are motive de a suscita admirația fiului. Nu este el primul din neamul său care a depășit condiția inițială de boier de la țară pentru a urca pe tronul țării? Mai mult decât atât, el a reușit să se mențină la domnie, până în ultima clipă a vieții, o performanță greu de atins în condițiile tot mai tulburi ale epocii. Dar fiii săi n-au fost mai prejos, chiar dacă domniile lor au fost de mai scurtă durată. Fără a menționa, în cazul lui Dimitrie Cantemir, prestigiul de care se putea prevala, de prinț printre savanți și de savant printre prinți, cum Academia din Berlin îl recunoscuse în 1714. Motivul adesea observat de autorii biografiilor *de vita patris* evocate pare astfel mai puțin valabil în cazul lui Dimitrie Cantemir, singurul autor al unei vieți a tatălui său în care personalitatea acestuia nu o depășea sau copleșea pe aceea a fiului autor. În fine, rangul princiar al autorului, fiu de domnitor, frate de domn și domnitor la rândul-i în două rânduri conferă și din acest punct de vedere o distincție particulară lucrării sale printre scrierile de acest fel. Este calitatea cea mai înaltă pe care o are autorul acestui gen de biografie în ierarhia puterii și a titlurilor nobiliare. Toate aceste însușiri pledează pentru locul cu totul deosebit al *Vieții lui Constantin Cantemir* în literatura ce ne interesează aici.

Mai mult decât atât. Specificitatea momentului „Cantemir” în ilustrarea genului *de vita patris* beneficiază și de contribuția datorată fiului lui Dimitrie Cantemir, care a scris la rândul-i o biografie a tatălui său, scoasă din uitare în 1985 datorită cercetărilor întreprinse de eminentul savant Virgil Cândea. Este astfel unicul caz în care scrierea biografiei tatălui de către fiu se repetă ca preocupare în decursul a două generații succesive. Pe urmele exemplului dat de *Viața lui Constantin Cantemir*, pe care de altfel o are sub ochi în propria elaborare, Antioh realizează însă o lucrare mult mai sintetică, sub forma unui adevărat eseu ale cărui caracteristici nu sunt prea diferite de cele menționate până aici: prezentarea cronologică a vieții tatălui cu detalii pitorești despre existența sa cotidiană, evocarea caracterului excepțional al personalității sale: remarcat încă din copilărie prin „minte prea coaptă pentru vârsta sa” și printr-o modestie „ieșită din comun”, distins „într-ale politiciii”, dar și prin „vitejia în război”, și mai ales printr-o viață „închinată cultivării minții și culegerii roadelor ei” etc.

Privite împreună, biografiile scrise la începutul secolului al XVIII-lea de Dimitrie și Antioh Cantemir marchează un fel de apogeu în evoluția motivului tematic de care ne ocupăm, cel puțin ca subiect ce a cucerit preocupările intelectuale ale elitei princiare, înainte de a se „democratiza” într-un anume fel de-a lungul secolului al XVIII-lea, devenind și subiectul mediilor oarecum ordinare. Exemplul cel mai semnificativ este ilustrat în literatura franceză de Nicolas-Edme Rétif de La Bretonne, autorul *Vieții tatălui meu*²⁷ – istoria vieții unui simplu țaran, chiar dacă înstărit – căreia Emmanuel Le Roy Ladurie i-a consacrat un studiu strălucit, dar motivul poate fi urmărit și în literatura engleză, *Viața căpitanului*

²⁷ Nicolas-Edme Rétif de La Bretonne, *La Vie de mon père*, Neufchâtel; Paris: Vve Duchesne, 1779.

Stephen Martin (1666–1740), compusă de fiul acestuia pe baza jurnalului scris de tatăl său²⁸, sau în cea germană, în viața unui medic²⁹. Tot din secolul al XVIII-lea, asistăm la extinderea interesului pentru biografia paternală în alte zone culturale, spre fruntariile Europei orientale – și în acest sens cazul celor doi Cantemir este exemplar – și în lumea orientală³⁰.

Dar aceasta reprezintă o altă istorie.

Revenind la peisajul biografic în care *Vita Constantini Cantemyri* a fost scrisă, ne limităm, în ceea ce ne privește, la aprecierea interesului acestei tematici pentru înțelegerea destinului prințepelui învățat, și, poate, într-o oarecare măsură, a lumii căruia i-a aparținut.

Dimitrie Cantemir nu ne oferă o explicație, așa cum a făcut-o în alte lucrări, despre motivele care l-au îndemnat să scrie viața tatălui său, lăsând astfel câmp deschis ipotezelor. Să fie vorba de dorința sa de a apăra pentru posteritate bilanțul domniei acestuia și, mai ales, de a explica uciderea lui Miron Costin, eventual de a se disocia de o crimă greu de suportat de omul de cultură, conștient de prestigiul cronicarului? Multe detalii din *Vita Constantini Cantemyri* se pot citi în acest fel.

Să fie vorba, cum iarăși s-a sugerat, de un fragment dintr-un proiect mai vast, oarecum autobiografic³¹, în care autorul a putut glisa episoade ale propriei sale copilării și tinereți? Se poate discuta.

Orice s-ar spune sau presupune, scrierea unei istorii a vieții tatălui reprezintă, ca în toate exemplele biografice citate, un demers intelectual încărcat de semnificații în descifrarea mentalității autorului, îndeosebi sub raportul importanței modelului patern în propria sa devenire și, poate, a urmașilor săi. Din acest punct de vedere, *Istoria vieții lui Constantin Cantemir* este o sursă prețioasă, care își merită locul ca de altfel celelalte scrieri *de vita patris*, într-o istorie a paternității ca aceea realizată de Jean Delumeau și colaboratorii săi³². Ceea ce-i conferă o importanță particulară este rolul ce revine lui Constantin Cantemir în nașterea unei case domnitoare, a unei familii în orice caz ce poate revendica de-acum încolo ambiții princiare, ba chiar dinastice. Relevând acest moment fondator, istoria vieții tatălui nu are doar o simplă valoare sentimentală, afectivă: ea este menită să cimenteze legăturile dintre generații, din tată-n fiu, și în genere, legăturile dintre membrii întregului clan cantemiresc pentru înfăptuirea acelorași idealuri.

²⁸ Stephen Martin-Leake, *Life of captain Stephen Martin (1666–1740)*, ed. Clements R. Markham, London, the Society, 1895.

²⁹ Dr. Philipp Ludwig Wittwer, *Denkmal einem verdienten Arzt, Herrn Johann Conrad Wittwer, ... errichtet von seinem Sohn*, Nürnberg, 1780.

³⁰ *The Life of Hafiz ool-Moolk Hafiz Rehmüt Khan, written by his son, the nuwab Moost'ujab Khan Buhadoor, and entitled Goolistani-Rehmüt*, abridged and translated from the Persian by Charles Elliott, London, the Oriental translation fund, 1831.

³¹ Andrei Pippidi, *loc. cit.*, p. 57. „E de presupus, de altfel, că [*Viața*] urma să servească drept introducere la o autobiografie”.

³² Jean Delumeau et de Daniel Roche (dir.), *Histoire des pères et de la paternité*, Paris, Larousse, 1990.

Prin aceasta, *Istoria vieții lui Constantin Cantemir* ar putea deschide o punte spre descifrarea unor noi aspecte ale sensibilității românești din epoca premodernă, dacă nu la nivel colectiv, cel puțin la nivelul restrâns al lumii nobiliare. Privit din perspectiva amintitei istorii scrisă de Jean Delumeau, exemplul Cantemireștilor s-ar atașa mai curând la lumea secolului XVII, caracterizată ca secolul de aur al paternității. Dacă la nivel european, tragedia *Ædipe*, scrisă în 1717 anunță mutația profundă a relațiilor din sânul familiei tradiționale, marcată de revolta fiului către părintele său, cel puțin pentru începutul secolului XVIII, societatea românească este încă departe de orizontul tulbure care începe să acopere lumea occidentală. Schimbările vor veni mai târziu, așa cum o arată de altfel fuga fiilor lui Alexandru Ipsilanti la austrieci pe care Ienache Văcărescu a avut delicata misiune să-i aducă acasă, episod exemplar pentru instalarea acestei forme de revoltă familială în sânul înaltei societăți din Principatele Române.

DE VITA PATRIS, AN EUROPEAN BIOGRAPHICAL MOTIF UNTIL DIMITRIE AND ANTIOH CANTEMIR

ABSTRACT

This article establishes the place of Dimitrie Cantemir's *Vita Constantini Cantemyrii* in the 17th-century biographical genre of *de vita patris*. The author points out that the writing of his father's life story is an intellectual endeavour full of significations, extremely helpful in deciphering Dimitrie Cantemir's mentality, especially regarding the importance of the paternal model in his own formation and that of his successors.

Keywords: Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir, the European biographical tradition, *De vita patris*, *Vita Constantini Cantemyrii*